

Zora Mintalová Zubercová

TRADÍCIE
na Slovensku

Rodinné aj výročné sviatky a zvyky

 TRADÍCIE
na Slovensku

Zora Mintalová Zubercová

TRADÍCIE
na Slovensku

Rodinné aj výročné sviatky a zvyky

slovar

S FINANČNOU PODPOROU MINISTERSTVA KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Text © Zora Mintalová Zubercová 2015

Photographs © Mária Mahútová 2015

Cover design © Viera Sabová 2015

Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2015

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováná ani šírená v akejkoľvek forme alebo akýmikoľvek prostriedkami, či už elektronickými, alebo mechanickými, vo forme fotokópií či nahrávok, respektíve prostredníctvom súčasného alebo budúceho informačného systému a podobne bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Obsah

Na úvod.....	11
RODINNÉ SVIATKY A OBRADY	13
NARODENIE – Aby sa rod zachoval	15
Dieťa je Boží dar.....	16
Požehnaný stav	17
Keď nastala ťažká hodinka	21
Novorodenec, jeho najdôležitejší kúpeľ a prijatie do rodiny	26
Spoločenské uznanie matky a dieťaťa.....	29
Náhly krst mdlého dieťaťa	33
Cirkevný krst a krstní rodičia.....	34
Odniesli sme pohana, priniesli sme kresťana.....	39
Krstiny, babské hostiny	40
Obdobie plné zákazov a príkazov	45
Čas plienok a dojčenských košielok.....	47
Ohýbaj ma, mamko	51
Nové šaty, šlabikáre a griflíky.....	55
Misy aj detské tanieri	57
<i>Receptár tradičných jedál</i>	60
SVADBA – Spájanie majetkov a kde bola láska	69
Matka a otec ako domáci učitelia	70
Pre krásu, lásku a vydaj.....	74
Kúpa a únos ako najstaršie formy svadby	77
Keď sa začalo myslieť na svadbu.....	79
Sprostredkovanie sobáša, dohadzovačky a nahováračky	81
Pytačky, chlieb a praženica.....	83
Verejné ohlásky v kostole a zásnuby	85
Prípravy na najkrajší deň.....	87
Vysoká posteľ, tenká perina	91
Čo ženích nesmel vidieť.....	96
Kráľovná Viktória a jej dar nevestám	98

Vyšívaná košeľa a pierko za klobúkom	101
Zbohom ostávajúce mamičkine prahy.....	103
Už si ty Anička, už si teraz naša.....	109
Príchod do domu muža a nevestine dary	111
Čo ženích nemusel vedieť.....	113
Keď sa jedlo veľkou lyžicou	114
Nielen jedlom bol svadobčan živý.....	121
Snímanie venca, čepiec a pozavítné šaty	122
Ukladanie novomanželov na svadobné lôžko	124
Po sobáši na vádzku, potom na poprávky.....	125
<i>Receptár tradičných jedál</i>	126

SMRŤ – Keď nastala posledná hodina

Keď dohára svieca života	136
Jediná istota	139
Predzvesti smrti.....	141
Aby duša mohla opustiť telo.....	143
Vodou aj vínom	145
Keď zazvonil umieračik	146
Ukladanie na posledné lôžko.....	148
Pohreb a posledná cesta	150
Na kare vážne i polovážne	155
<i>Receptár tradičných jedál</i>	159

VÝROČNÉ SVIATKY A ZVYKY

ZIMA – Dni sa krátia, zimné sviatky vchádzajú do dverí

Ide zima, ide mráz	170
Na svätého Martina, spadne biela perina	170
Na deň svätej Kataríny, prespevujú žiaci pilní	172
Pokoj na duši a utiahnuté opasky	173
Pôstne jedlá, alebo keď chudli rodiny i dediny.....	175
Ondreju, Ondreju, olovo tebe leju.....	177
Svätá Barbora vetry rozháňa	179
Mikulášku, dobrý strýčku	180
Od Lucie do Vianoc, každá noc má svoju moc	183
Na svätého Tomáša, zima sa nám rozpáša.....	185

Čas predvianočných príprav.....	187
Keď nastal dlho očakávaný Štedrý deň	191
Najkrajšie stromčeky sú vianočné	192
Pôstne alebo mäsité jedlá, ale najmä štedré	193
Keď Štedrý večer vchádzal do dverí	195
Stôl štedrosti a hojnosti pre všetkých.....	196
Prvý sviatok v kruhu rodiny, druhý na návštevách	200
Starý rok odchádza	203
Čo na Nový rok, to po celý rok	204
Z ďalekého kráľovstva sme prišli	205
Keď hodina narastie a na Mateja sa nič nezačína	207
I rektor musel z niečoho žiť.....	207
Keď sú masky na tvári i žalúdku sa zadarí	209
<i>Receptár tradičných jedál</i>	212
JAR – Suchý marec, mokrý máj, bude žitko ako háj.....	221
Delenie jarného zvykoslovia.....	222
Keď Jozef kožuch odkladá, bude dobrá úroda.....	222
Predveľkonočná očista ducha a tela	224
Význam a dávne korene veľkých a malých pôstov	225
Stískanie brucha počas pôstov	228
Dve nedele a každá iná	234
Veľký týždeň a jeho hlavné dni	238
Veľký piatok, pôst i sviatok kresťanov.....	241
Biela Sobota s prácou a svetlom.....	241
Veľkonočná nedeľa a svätenie jedál	244
Veľkonočný pondelok v znamení vody a korbáčov	246
S Jurajovým drakom sa zem otvára, bez draka posviacajú oziminy.....	248
Máj, čas ľúbosti, zelene i ohňa	251
Aby bolo vínka dosť a dažďa pomenej	253
<i>Receptár tradičných jedál</i>	256
LETO – Čas práce a požehnanej úrody	265
Slnovratové obrady	266
Dobry ako leto.....	266

Kresťanské sviatky s Božou zeleňou	268
Vôňa pokosenej trávy a medových kvetov.....	273
Jánska noc a ohňostroje na horách.....	277
Liečivá i magická sila rastlín.....	280
Zavreté šlabikáre a opálené tváre	282
Sťahovanie mešťanov na vidiek	284
Bačova koliba,košiar a ovce na grúňoch	286
Sviatok dvoch bratov a písma.....	288
Keď dvaja zatvárajú dvere letu	289
Otvárajte stodoly, nadišiel sviatok nového chleba	291
Letný obsah hrncov a mís	297
<i>Receptár tradičných jedál</i>	<i>300</i>

JESEŇ – Čas plných komôr a spokojných hospodárov

V obrobenej zemi sa chlieb rodí	308
Keď školský zvonec zvolával žiakov.....	309
Keď sa vínne sudy plnia a husi boja	312
Zbožnosť a podoby Márie	316
Kto by sa na ne netešil?.....	319
Slivky dobré ako duša	321
Do pivnice a komory sa vždy ešte niečo zmestí	322
Svätý Michal rýchlo z poľa utekal	323
Hrdý i bôľny sviatok mládencov.....	324
Keď sú valasi bez metra a hájnik bez budy.....	328
Veď my dobre vieme, prečo pradieme a šklbeme.....	332
Jesenné sudy a pekáče	333
Uplakaná duša, oči aj počasie	335
Keď zazvonil zvonec výročnému obyčajovému cyklu	339
<i>Receptár tradičných jedál</i>	<i>340</i>

Na záver 347

Slovníček 348

Použitá a odporúčaná literatúra 354

Poďakovanie autorky 358

O autorke 359

Edičná poznámka

Ukážky ľudových piesní, kolied, pranostík či priamej reči účastníkov boli pôvodne zapísané rôznym spôsobom. Pri tých, kde bola uvedená lokalita, sme použili pôvodný autentický nárečový text, v prípadoch, keď lokalita nebola zachytená, je použitý voľný prepis nárečovej podoby textu v snahe zachytiť konkrétnu situáciu aj atmosféru. Pri modlitbách a náboženských piesňach ide o pôvodný prepis textov.

Na konci každej kapitoly sa nachádza receptár. Uvádzame pôvodné charakteristické recepty jedál pre obdobie pôstov, rodinné a výročné sviatky v tradičnom vidieckom prostredí aj v meštianskej kuchyni našich starých a prastarých mám. Základ receptov je originálny, ale ich príprava už zodpovedá požiadavkám dneška. Recepty sú upravené z hľadiska dávkovania, technologických postupov a sú radené podľa zaužívaných zvyklostí.

Na úvod

Život našich dávnych predkov bol nesmierne ťažký. Ich bytostná spätosť s prírodou bola prostá a zároveň zložitá. Nesúvisela len s namáhavým spôsobom získavania obživy, so zabezpečením obydlia a odevu. Krajina, jej tajomné javy a úkazy, striedanie svetla a tmy, tepla a zimy, neznáme situácie a zvraty kládli našim predchodcom otázky, na ktoré nepoznali odpoveď. Čím ich bolo viac, tým viac u nich prevládali obavy, strach z neznámych škodlivých síl, z konca života. V snahe pomôcť si a vnútorne sa brániť, vytvárali a prijímali názory, ktorými položili základ pôvodným pohanským oslavám, kultovým obradom, magickým úkonom. Časom do ich sveta vstúpila cirkev so snahou zlikvidovať pohanské oslavy, predkresťanské obrady a úkony. V priebehu storočí určila cirkevné sviatky, pričom niektoré prispôbila pôvodným pohanským oslavám. Išlo najmä o tie, ktoré sa viazali k striedaniu ročných období, k zimnému a letnému slnovratu, k jarnej a jesennej rovnodennosti. Naši predkovia sebe vlastným spôsobom postupne prevzali cirkevný rok a jeho sviatky skĺbili s úkonmi a zvykmi, ktorých sa nedokázali vzdať. Vytvorili tak osobitý svet tradícií, rodinných zvykov a obradov, výročných sviatkov, v ktorom je ťažké určiť presnú hranicu medzi jednotlivými vrstvami, medzi svetským a duchovným.

Kniha *Tradície na Slovensku: Rodinné aj výročné sviatky a zvyky* je rodinným čítaním o pôvode, vývoji a význame našich ľudových tradícií, o vnímaní okolitého sveta očami našich predkov. Prvá časť ponúka informácie o rodinnom zvykosloví, o narodení dieťaťa, svadbe i o úmrtí, o pôvode zvykov a obradov v tradičnom vidieckom prostredí i o tom, čo sa z neho zachovalo. Druhá časť prechádza ročnými obdobiami podľa zaužívaného cirkevného kalendára. Počnúc zimou a končiac jeseňou predkladá odpovede o pôvode, vývoji a význame výročných sviatkov, obradov a zvykov. Jednotlivé kapitoly obohacujú ukážky ľudových piesní, vinšov, pranostiek aj modlitieb a náboženských piesní. Kapitoly dopĺňajú údaje o tradičnom ľudovom odevu a textile, dokresľuje ich receptár pôstnych a sviatočných jedál, ozvlášťňujú zmienky o rodinných tradíciách a starodávnych hodnotách vyšších spoločenských vrstiev.

RODINNÉ
SVIATKY
A OBRAKY

NARODENIE

Aby sa rod zachoval

Čo môže byť krajšie ako šťastný úsmev dieťatka? Jeho narodenie je významnou a nezabudnuteľnou udalosťou pre celú rodinu. Skrýva v sebe toľko emócií ako žiadna iná chvíľa, najmä ak ide o prvé dieťa. Je to jedinečná rodinná udalosť; prichádza totiž nová generácia, možno nositeľ priezviska a pokračovateľ rodu. Dobre mienenými radami prispievajú budúci starí rodičia, ktorí si spomenú aj na zopár zvykov od svojich rodičov viažucich sa k pôrodu či ochrane dieťatka. Ako to bolo v minulosti, čo ovplyvňovalo tehotenstvo žien v tradičnom vidieckom prostredí, aké boli ich povinnosti, prípadne úľavy, akým obradom, zvykom a úkonom sa museli podriadiť pred pôrodom, v akých podmienkach v minulosti rodili, aké boli prvé chvíle a dni novorodeniatok a ich matiek, aké zvyky ich ovplyvňovali a pretrvali niektoré z nich dodnes?

Dieťa je Boží dar

Narodenie prvého dieťaťa bývalo požehnaním manželstva, väčšinou sa však nieslo v znamení očakávania mužského potomka, radosti a hrdosti z budúceho pokračovateľa rodu či rodiny. Bolo i dôvodom rozširovať a ďalej zveľaďovať majetok, ktorý mal dedič prevziať, a určitou istotou, že keď rodičia zostarnú, bude sa mať o nich kto postarať, aj im pripraviť dôstojnú rozlúčku na poslednej ceste. V tradičnom prostredí vidieka sa s pribúdaním ďalších detí zvyšovali nároky na zabezpečenie ich obživy, pribúdali rôzne starosti. Na Slovensku sa v 19. a začiatkom 20. storočia pohyboval priemerný počet detí v dedinských rodinách okolo 4 až 5. Vo viacerých oblastiach Slovenska, najmä v jeho chudobnejších hornatých regiónoch, akými boli Kysuce, Orava či východ Slovenska, neboli ojedinelé rodiny s 10, 12 či 14 deťmi. Stávalo sa, že najmladšie dieťa nedosiahlo ani rok a už sa narodilo ďalšie. Výnimkou neboli ani prípady, keď matka porodila dieťa zároveň so svojou dospelou dcérou, ktorá v nutnom prípade svojho maličkého súrodenca aj dojčila. Naproti tomu sa na pomerne súvislom území evanjelických a kalvínskych obcí na južnom Slovensku praktizoval jednodetný systém, určitá tradícia jedináčikov. Hlavnou príčinou bola nechuť roľníkov deliť gazdovstvo medzi viacerých potomkov, radšej ho chceli ponechať jedinému dieťaťu a zveľadiť ho. Podobný systém nebol rozšírený v evanjelických obciach na severnom Slovensku, aj keď tu bol počet detí rozhodne menší ako v katolíckych obciach či rodinách, v ktorých akákoľvek regulácia pôrodnosti neprichádzala do úvahy.

Samostatnou a boľavou kapitolou bol osud nezosobášených tehotných žien. Už od stredoveku boli prespanky – *zavitky, pokrytky* – miestnym spoločenstvom a cirkvou tvrdo morálne aj finančne odsudzované, vykričali ich, *zhodili z kančľa*, museli stáť ako vinníčky pred kostolom, zvonicom alebo na pranieri, museli zaplatiť vysokú pokutu. Ostrihali im vlasy, museli nosiť zakrytú hlavu, niekedy ich bili či oplúvali. Preto sa snažili svoj stav čo najdlhšie utajiť, sťahovali sa v páse, dúfajúc, že si ich otec nenarodeného dieťaťa vezme za manželku, alebo sa pokúšali zbaviť sa plodu – *odehnať ho* – rôznym domáckym spôsobom. Poslednou možnosťou bolo drastické prerušenie tehotenstva *anjeličkárkami*, čo sa vo viacerých prípadoch skončilo smrťou žien.

Vyššie sociálne vrstvy, remeselnícke rodiny v mestskom prostredí, ako aj bohatí sedliaci mávali spravidla menej detí. No v prostredí šľachty

a aristokracie boli v minulosti veľmi dobré podmienky aj na výchovu väčšieho počtu detí, pretože pre rod bolo najdôležitejšie jeho zabezpečenie mužskými potomkami, pokračovanie rodu v mužskej línii, čiže po meči. Väčší počet synov predstavoval väčšiu istotu, že v rodine bude nasledovník, ktorý sa dožije dospelého veku. Napriek tomu, že sa vždy očakával dedič, pozornosť sa venovala aj dievčatkám, i keď sklamanie z ich narodenia sa často nepodarilo utajiť. Pre novorodeniatka s modrou krvou boli k dispozícii dojky – ich výberu sa venovala zvláštna pozornosť. Mali pestúnky, o stravu šľachtických detí sa starali kuchári, k dispozícii boli všadeprítomné chyžné a slúžky, ktoré zabezpečovali úpravy detských komnát i rozľahlých priestorov.

Požehnaný stav

V prostredí nemajetných rodín, bezzemkov, chudobných roľníkov, jednoduchých remeselníkov spočívala tradične celá starosť o rodinu, domácnosť a všetko, čo s tým súviselo, na žene, aj keď bola gravidná. Napriek tomu, že ženy bývali hnacím motorom rodín, v minulosti sa aj v roľníckych rodinách skôr očakávali synovia ako dcéry. Už počas svadobného dňa sa preto vyskytovali viaceré zvyky a obradné úkony, ktoré mali ovplyvniť budúce pohlavie dieťaťa mladého manželského páru tak, aby sa im narodil syn. Podobne i samotnému narodeniu dieťaťa predchádzali rôzne zvyky, obrady, úkony i predstavy, ktoré určovali správanie ľudí v najbližšej rodine, predovšetkým však nastávajúcej matky. Niektoré z nich mali zabezpečiť tehotnej žene – *samodruhej, hrubej žene, žene v nádeji, v požehnanom stave, tárchavej žene* – ľahký pôrod tým, že ich prísne dodržiavala. Nemala si preto sadnúť na prah ani na klát, v ktorom bola zaťatá sekera, nemala prekročiť oje, nemala šiť ani plátať, lebo by jej prirástla placenta. Ak sa po západe slnka napila vonku vody, nemala jej predčasne odtiecť plodová voda. Nakoľko však gravidná žena bola podľa ľudových predstáv nečistá, bola vystavená rôznym škodlivým vplyvom a nebezpečenstvu, proti ktorým sa mala chrániť všemožným spôsobom. Zároveň aj ona mohla priniesť problémy, uškodiť alebo spôsobiť nešťastie. Preto nemala chodiť na zábavy, lebo by nastala bitka, keď sa chcela odvieť na voze, musela sa obrátiť chrbtom, lebo by sa kone splašili a poranili, zbytočne nemala chodiť von, pretože by sa stalo nešťastie. O tom, že počas prác predsa musela ísť von, kde stretla ľudí, sa už v zákazoch nehovorilo, keďže práca bola dôležitá.

Väčšina zákazov však bola zameraná na očakávané dieťa. Mali ovplyvniť jeho vlastnosti, vzhľad i zdravie už pred pôrodom. Záležali od správania budúcej matky počas gravidity. Mala prísne dodržiavať rôzne zákazy založené na predstavách, ktoré praktizovali predchádzajúce generácie, uplatňovať tradičné vedomosti, skúsenosti a obyčaje nielen počas gravidity, ale i pôrodu a šestonedelia. Nebolo ich málo a ich záber či rozsah bol široký. Hľadať ich základ v zdravotnom či hygienickom charaktere opatrení by bolo zrejme zbytočné, preto ako reálnejší dôvod ostáva z nášho pohľadu predovšetkým odbúranie strachu či nám tak dobre známeho stresu.

Vo všeobecnosti sa nemala gravidná žena pozeráť na škaredé a neobvyklé veci a ľudí, na jedincov, ktorí sa akýmkoľvek negatívnym spôsobom vynímali z bežného života a zaužívaných noriem, mala sa vyhýbať kontaktu s nevhodnými javmi a prostriedkami, pretože toto všetko sa za určitých okolností mohlo preniesť na ešte nenarodené dieťa, ublížiť mu, poznačiť ho, zanechať na ňom neželanú stopu. Preto tehotné ženy nemali hľadiť na nepekných ľudí, mrzákov, cudzokrajné zvieratá, s ktorými chodievali cirkusanti. V prípade, že by sa im stretli pohľady a žena by sa navyše zľakla, negatívny dopad na dieťa by sa ešte znásobil. Také dieťa by sa potom narodilo s vrodenuou telesnou chybou, malo by v správaní rôzne odchýlky, odlišné od tých, na ktoré boli ľudia naučení. Tehotné ženy sa mali vyhýbať určitým spôsobom aj jedna druhej, pretože ak by sa im stretol zrak, mohlo očakávané dieťa jednej alebo druhej ženy dostať zlú chorobu, *mrcha chorobu, padúcnicu*.

Ďalším z dôležitých zákazov bol zákaz dotknúť sa, čo aj mimovoľne, vlastného tela vtedy, keď samodruhé ženy uvideli javy alebo objekty, v ktorých prevládala červená alebo tmavoružovo-pomarančová farba. Patril medzi ne východ alebo západ slnka, červené zore na oblohe, ale tiež požiar. Keby sa tehotná žena v tej chvíli dotkla vlastného tela, malo mať dieťa na tom istom mieste telíčka červený flak, v ľudovom prostredí nazývaný plameň. Tieto zákazy vychádzali z princípu simiárnej mágie, založenej na predstave, že určitá typická vlastnosť jedného objektu sa môže preniesť na druhý. Podobne sa mohli neželané vlastnosti prenášať pri dotyku, t. j. na princípe kontagiózneho mágie. Ak si žena utrela o svoje boky mokré ruky, vlhkosť sa mohla preniesť na dieťa formou mokvavých lišajov na koži alebo vo vlasoch, kontakt s cudzou krvou, napríklad zo zabitej hydiny, mohol spôsobiť dieťaťu červený flak na tom istom mieste, kde žene

dopadla na telo krv. Keby niekto hodil do samodruhej ženy červený plod, taký istý červený útvar malo mať dieťa na vlastnom tele. Tehotné ženy nemali prechádzať cez kaluže, lebo by dieťa boleli končatiny, nesmeli podliezť strom, pretože by porodili hrbáčikov. V žiadnom prípade si samodruhá žena nemala sadať na medzu, pretože z medze sa zosúva zem, a tak by sa mohlo dieťa zosunúť do hrobu. Existovalo ešte mnoho iných zákazov, ktoré však neplatili v plnom rozsahu pre celé Slovensko.

V tehotenstve sa na celom našom území tradične pripisoval veľký význam vôňam či zápachom. Vône sa týkali predovšetkým jedál, preto gravidnú ženu neobmedzovali žiadne zákazy, skôr opak bol pravdou, na čo mala chuť a čo jej voňalo, to mala zjesť. Pri návšteve domu, v ktorom sa varilo, ju mali ponúknuť jedlom, ktoré jej zavoňalo, aby *nezabažela, nezabažila, aby od nej neodešlo*, t. j. aby nepotrčila. Ak žena nemohla žiadané jedlo ochutnať, mohla sa vyhnúť *zabaženiu* tak, že si palec ruky zasuňala za pás, vtedy dieťaťu miesto flaku v podobe žiadaného jedla ostal iba znak na drieku, ktorý nebol bežne viditeľný. Matka alebo svokra dávali tehotnej žene často jesť mak a čerstvé ovocie, podobne aj pri návštevách ponúkali farchavú ženu ovocím, zvyčajne jablkami, slivkami, hruškami.

Čo sa týkalo jedla, vyskytovali sa v niektorých oblastiach aj zákazy. Keď žena na Spiši čakala dieťa, nesmela piť pálené, aby dieťa nebolo *šale-ne*, a jesť kyslé, čiže *kvašne jedlá*, aby nebolo zlé. O tom, čo by alkohol spôsobil samodruhej žene, sa nehovorilo, pretože prvoradá bolo dieťa. Tehotná žena bola v podstate druhoradá, aj keď určitým spôsobom mala v spoločnosti priaznivé postavenie, čo sa javí ako paradox. Na Zamagurí mala gravidná žena zakázané jesť ryby, *aby dieťa nebolo slínové*, nemala jesť mäso od kosti, *aby dieťa nebolo chudé*. V iných obciach východného Slovenska nemala samodruhá žena vyciavať špik z kostí alebo obližovať habarku, lebo by dieťa bolo sopľavé. Rôzne zákazy sa týkali aj zápachov, pretože ak by sa budúca matka nadýchla smradu, dieťa malo mať nepríjemný páchnuci dych. Keď si však uvedomíme, že v tesnej blízkosti tehotných žien bolo v minulosti v tradičnom vidieckom prostredí také množstvo nepríjemných, priam zadúšajúcich zápachov z hnojísk, maštalí a chlievov, nevetraných izieb, neumytých tiel, mali by mať všetky vtedy narodené deti dych až veľmi nepríjemný.

Budúci vzhlad, povahu a zdravie dieťaťa mali ovplyvniť aj rôzne činnosti gravidných žien, preto nemali nič ukradnúť, lebo by bol z dieťaťa zlo-

dej. Tehotné ženy nesmeli ublížiť zvieratám, vrátane malých mačeniectiev, ktoré sa bežne zvykli topiť, udrieť alebo kopnúť psa, mačku, žabu, pretože dieťa mohlo oslepnúť alebo mať vypúlené oči. V žiadnom prípade nesmeli ublížiť hadovi, ochrancovi domu, ani lastovičke, ktorá sa tešila úcte, dokonca jej ani poškodiť alebo zničiť hniezdo na dome. Zjednodušene povedané, tehotné ženy si mali dávať pozor, na koho alebo na čo sa pozerať, s kým sa stretávajú, kam chodia, koho alebo čoho sa dotknú. Dôležité tiež bolo, aby budúce matky neboli smutné a plačlivé, lebo také by bolo aj dieťa. Tehotenstvo neprinášalo ženám v tradičnom vidieckom prostredí žiadne úľavy, museli byť pri všetkých prácach v domácnosti, okolo hospodárstva, na poli aj na lúkach, azda okrem dvíhania ťažkých predmetov počas gravidity. Ich život bol, navyše v ťažkých hygienických podmienkach bez predlekárskej starostlivosti, nesmierne náročný.

Aj v prostredí vidieckej inteligencie si ženy v požehnanom stave uvedomovali, že ich počas tehotenstva, ale aj pôrodu ohrozujú mnohé nebezpečenstvá, preto sa často, ešte aj v mezivojnovom období v evanjelických rodinách, veriac v pomoc Najvyššieho, modlievali nasledovnú modlitbu:

Bože mocný, obranca a strážca verný, Otče môj láskavý! Tebe sa porúčam v tomto stave prenesadnom a plnom nebezpečia, lebo viem, že v Tvojich rukách budem bezpečná. Voď ma a spravuj, i ochraňuj sám, aby sa mi nič zlého nestalo. Posväcuj plod života môjho, aby sa ľúbil Tebe hneď od počiatku a došiel na tele i na duši Tvojho požehnanie. Ach, daj mi, aby som po zármutkoch a súženiach prítomných s radosťou uzrela dieťaťko milé a zdravé...

Ako sa blížil pôrod, tehotné ženy, ale tiež ich najbližšie príbuzné, sa podľa svojich možností snažili nachystať dieťaťku výbavičku. V tradičnom vidieckom prostredí pripravili budúce matky najmä dostatočné množstvo plienok z mäksieho bieleho plátna, ktoré mali slúžiť dieťaťku v prvých týždňoch jeho života ako prvý dojčenský odev. Jednu dlhšiu plienku dojčatám tesne ovíjali okolo telička a preväzovali povojníkom, druhú plienku dávali na hlavičku. V chudobnejších rodinách vyprali a postriha-

li na plienky staršie, ale najmä dostatočne sprané mäkké plachty, spodné plátenné sukne, starší úžitkový textil, niekde si pomohli dokonca aj mužskými bielymi spodnými plátennými gaťami. Pre dieťaťko ďalej pripravili perinku na zavinutie, čepčeky, najkrajší a najzdobenejší z nich bol určený na krst, košielku na krst, zopár povojníkov na perinku. Ak sa malo narodiť prvé dieťaťko v rodine, určite pomohla aj matka tehotnej ženy, prípadne svokra. Budúca slobodná matka sa musela o všetko postarať sama, prípadne jej z ľútosťi vypomohla niektorá zo žien. Pred pôrodom prvého dieťaťka zo zvyku nikdy nechystali kolísku, pretože by sa mohlo stať nešťastie; ak mali v rodine už viac detí, po pôrode zniesli ich drevenú kolísku z povaly, očistili ju a vyrajbali na potoku.

V prostredí miestnej inteligencie, stredných a vyšších vrstiev sa pre dieťa chystala oveľa honosnejšia a početnejšia výbavička, zhotovená z jemných kvalitných a drahých kupovaných materiálov. Dojčenské košielky, dojčenské kabátiky, spodné a vrchné čepčeky, detské perinky na zavinutie, povojníky, množstvo plienok z kvalitného kupovaného plátanka, podbradníky, vankúšiky a perinky do drevených, bohato vyrezávaných podnožových kolísk, paplóniky, súpravy krásne zdobených obliečok na vankúšiky a perinky, detské prikrývky a jemné záclonky na kolísky, časom na detské postieľky, volániky, stuhy, mašle a mnoho iných vecí. Najkrajšia a najzdobenejšia bola dojčenská košielka, dojčenský čepček, perinka na zavinutie, povojník a prikrývka na krst, v prostredí najvyšších sociálnych vrstiev i s výšivkou rodového znaku, erbu.

Keď nastala ťažká hodinka

V minulosti rodili prosté ženy z vidieka alebo mestečiek doma, pomáhala im matka, svokra, staršia sestra, pri ťažkom pôrode skúsená žena z obce či z okolia, ale ešte ani v polovici 18. storočia nemôžeme hovoriť o pôrodných babiciach v pravom slova zmysle. Napriek tomu v prostredí aristokracie sa už v 16. storočí objavila osvetová zdravotnícka literatúra, aj prvé knihy s tematikou tehotenstva a príručky pre pôrodné baby. Ich autormi boli lekári a lekárnici, ktorí uvádzali aj rôzne návody na posilnenie tehotných žien. Odporúčalo sa napríklad piť malé množstvo pálenky zo zázvoru či silné voňavé víno. V domácom prostredí šľachty a aristokracie sa pripravovali aj rôzne odvary, masti a maceráty z liečivých bylín. Ved' povinnosťou každej hradnej panej bolo okrem základov ošetrovania aj lie-

